

פגיעה בתעסוקה, במוגנות ובתחושת הביטחון בקרב נשים ביישובים הבדואים בנגב בצל המלחמה בין ישראל לחמאס

28.03.2024

תמצית

מחקר זה נכתב בעקבות המלחמה שפרצה בין ישראל לחמאס בחודש אוקטובר 2023. המחקר עוסק בהשלכות המלחמה על היבטי המוגנות, הביטחון והתעסוקה של נשים בדואיות בנגב. המחקר מתבסס על סקר מקוון שנערך בשבוע האחרון של חודש נובמבר 2023 בקרב 350 תושבים ותושבות מהיישובים הבדואים בנגב.

ממצאי הסקר מצביעים על ההשלכות המשמעותיות של המלחמה על חייהן של נשים בדואיות בכל היישובים בנגב מבחינה כלכלית ותעסוקתית וכן, בכל הנוגע לתחושת המוגנות והביטחון של הנשים. לצד זאת, מהממצאים עולה כי ישנן שתי קבוצות של נשים שסופגות את הפגיעה החמורה ביותר לאור הלחימה המתמשכת: נשים בדואיות המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים ונשים בדואיות בעלות השכלה הנמוכה מ-12 שנות לימוד.

להלן עיקרי המחקר:

השלכות כלכליות ותעסוקתיות

- 34.5% מהמשיבות המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים והנמצאות במעגל התעסוקה דיווחו על פגיעה בהכנסתן או על הוצאתן לחל"ת בצל המלחמה.
- 60% מהמשיבות בעלות השכלה הנמוכה מ-12 שנות לימוד, הנמצאות במעגל התעסוקה דיווחו על פגיעה בהכנסתן או על הוצאתן לחל"ת בצל המלחמה.

פגיעה בביטחון הכלכלי

- 66.7% מכלל הנשים שהשתתפו בסקר דיווחו על פגיעה בתחושת הביטחון הכלכלי שלהן בצל המלחמה.
- 71.43% מהמשיבות המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים דיווחו על פגיעה בתחושת הביטחון הכלכלי שלהן בצל המלחמה.

התערעורת הביטחון התזונתי והבריאותי

- בין 61% ל-66% מכלל המשיבות דיווחו על פגיעה כלשהי בנגישות למזון ולמצרכים וביכולתן לממן טיפול רפואי ותרופות במהלך המלחמה.
- שיעורי הפגיעה המשמעותיים ביותר – 69% – בהתייחס לנגישות לשירותים רפואיים וביכולת לממןם, דווחו בקרב נשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים.

מוגנות והתמגנות

- 70.66% מכלל המשיבות דיווחו כי אין להן נגישות למרחב מוגן, ו-23.5% דיווחו כי קיים מרחב מוגן במרחק שאינו עולה על 200 מטרים מביתן.
- בקרב נשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים, 92% מהמשיבות דיווחו כי אין להן נגישות למרחב מוגן ורק 1.12% מתוכן דיווחו כי קיים מרחב מוגן במרחק של עד 200 מטרים מביתן.
- ל-100% מהמשיבות שלמדו פחות מ-12 שנות לימוד אין נגישות למרחב מוגן במרחק של עד 200 מטרים מביתן.
- 62% מהנשים השיבו כי אינן מרגישות מוגנות בזמן ירי טילים. בין 87% ל-90% מהמשיבות דיווחו על חששות מפגיעה בביתן, בגופן או בבני משפחתן בעקבות ירי טילים.

ביטחון מרחבי וחשש מגזענות

- 44% מכלל המשיבות ו-42.5% מתושבות הכפרים הבלתי מוכרים דיווחו על חשש להגיע לערים כדוגמת באר שבע במהלך המלחמה.
- 84% מכלל הנשים ו-81.5% מתושבות הכפרים הבלתי מוכרים הביעו חששות מהתנכלות במקומות העבודה.
- 81% מכלל הנשים ו-80.5% מתושבות הכפרים הבלתי מוכרים הביעו חששות מגזענות ורדיפה על ידי גורמים רשמיים.

על פי דרישת החוק, פורום דו-קיום בנגב גאה לציין כי כתוצאה משיתוף פעולה עם מדינות ידידותיות וארגונים בינלאומיים שמקדמים זכויות אדם, רוב המימון לפעילותנו מגיע מ"ישויות מדינות זרות".

השימוש בתמונות נעשה על פי סעיף 27 לחוק זכויות יוצרים תשס"ח-2007, ואם לדעתכם נפגעה זכותכם כבעלים של זכויות יוצרים בחומר המופיע בפרסום זה, הנכם רשאים לפנות באמצעות דואר אלקטרוני לכתובת: office@dukium.org

מבוא

על רקע המלחמה שפרצה בין ישראל לחמאס ב-7 באוקטובר 2023, נגביה – מרכז הידע והמחקר של החברה הבדואית בנגב ערך סקר הבוחן את השלכות המלחמה על חייהן של תושבות היישובים הבדואים בנגב. מטרת הסקר הייתה לבחון את היבטי המוגנות, הביטחון והתעסוקה בקרב תושבות היישובים הבדואים בנגב לאור המלחמה שפרצה בין ישראל לחמאס. הסקר בוחן את היבטי המוגנות והביטחון על פני מספר מדדים: פיזי, כלכלי, תעסוקתי, מרחבי וחברתי.

לסקר השיבו 350 אנשים מתוכם, 69.1% (242) נשים ו-30.9% (108) גברים. הגיל הממוצע של המשיבים. ות לסקר הינו 35. בסקר השתתפו 90 נשים מהכפרים הבלתי מוכרים שמהוות 37.2% ממשיבות הסקר ו-152 נשים מהיישובים המוכרים (מהעירות המתוכננות ומהמועצות האזוריות) המהוות 62.8% ממשיבות הסקר.

על אף שכ-28% מהאוכלוסייה הבדואית בנגב מתגוררת בכפרים הבלתי מוכרים, קבוצה זו סובלת מתת דגימה מחקרית באופן עקבי. לפיכך, במסגרת הסקר הנוכחי הושם דגש על איסוף נתונים בקרב תושבות הכפרים הבלתי מוכרים, המיוצגות בשיעורים גבוהים יותר בקרב משיבות הסקר (כ-37%) מאשר שיעורן באוכלוסייה.

הסקר נערך בפורמט אינטרנטי במהלך השבועיים האחרונים של חודש נובמבר 2023. מאחר והסקר התבצע בפלטפורמה מקוונת, ניתן להניח כי מי שהשיבו לסקר הינם בעלי כישורי אוריינות דיגיטלית ולכן, כצפוי, שיעורי המשיבים בעלי השכלה גבוהה ואלו המשתתפים בשוק העבודה הינו גבוה בהרבה משיעורים באוכלוסייה. נכון לשנת 2019, שיעור הנשים הבדואיות המועסקות עמד 21% בלבד ובעקבות משבר הקורונה, שיעורים אלו הצטמצמו אף יותר.¹ לפיכך, נתוני הסקר נותחו על בסיס פילוח קבוצות המדגם השונות בהתייחס לרמות השכלה ולסוג היישוב. הנתונים המוצגים במסמך זה מתייחסים ל: 1. השלכות תעסוקתיות – ממצאים אלו מתייחסים למשיבות שדיווחו כי הן משתתפות במעגל התעסוקה. 2. מיגון ותחושת ביטחון ומוגנות – ממצאים אלו מבוססים על תשובותיהן של כלל המשיבות לסקר.

מתוך כלל המשיבות, 55% עובדות מחוץ לבית (133 שכירות ועצמאיות) ו-45% (109 נשים) אינן משתתפות במעגל התעסוקה. כ-70% מהנשים שעובדות מחוץ לבית הן בעלות השכלה אקדמית (תואר ראשון או שני). מרבית הנשים שדיווחו כי הן עובדות כשכירות או עצמאיות מתגוררות בעיירות המתוכננות (כ-58%), אחריהן נשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים (כ-22%) ובמועצות האזוריות (כ-20%).

בקרב כלל המשיבות לסקר, שיעור הנשים המשכילות בכפרים הבלתי מוכרים הוא הנמוך ביותר. 105 נשים, המהוות 43.38% מכלל המשיבות, הן בעלות השכלה אקדמית (תואר ראשון או שני) ו-137 נשים המהוות 56.62% מהמשיבות הן בעלות השכלה לא אקדמית (תעודה מקצועית, השכלה תיכונית או השכלה הנמוכה מ-12 שנות לימוד). שיעורי הנשים בעלות השכלה אקדמית הגבוהים ביותר דווחו בעיירות המתוכננות (62%), אחריהן בשתי המועצות האזוריות נווה מדבר ואל קסום (שתי המועצות כוללות 11 כפרים)² (49%) ולבסוף, השיעורים הנמוכים ביותר של נשים בעלות השכלה אקדמית דווחו בכפרים הבלתי מוכרים (19%). מרבית המשיבות מהכפרים הבלתי מוכרים הן בעלות השכלה תיכונית (49%) והשכלה הנמוכה מ-12 שנות לימוד (31%). שיעור הנשים בעלות השכלה הנמוכה מ-12 שנות לימוד והשכלה תיכונית בכפרים הבלתי מוכרים גבוהים משיעורים אלו במועצות האזוריות ובעיירות המתוכננות. שיעור המשיבות המתגוררות

¹ נתונים על תעסוקת נשים ערביות בדגש על בדואיות בנגב. מרכז המחקר והמידע של הכנסת, פברואר 2022

² המועצה האזורית אל קסום כוללת את הכפרים: אום בטין, אס-סייד, דריג'את, כחלה, סעוה, מכחול ותראבין אס-סאנע. המועצה האזורית נווה מדבר כוללת את הכפרים: אבו קרינאת, אבו תלול, ביר הדאג' וקסר אס-סיר.

במועצות האזוריות בעלות השכלה תיכונית עומד על 30% ושיעור המשיבות בעלות השכלה הנמוכה מ-12 שנות לימוד עומד על 15%. שיעור המשיבות בעלות השכלה תיכונית מהעירות המתוכננות עומד על 25.5% ושיעור המשיבות בעלות השכלה הנמוכה מ-12 שנות לימוד בעירות המתוכננות הוא 8.5%³.

טבלה 1: התפלגות ההשכלה של המשיבות לסקר על פי סוג ישוב

משיבות בעלות השכלה אקדמאית	משיבות בעלות השכלה תיכונית	משיבות שלמדו פחות מ-12 שנות לימוד	משיבות בעלות הכשרה מקצועית	
62%	25.5%	8.5%	4%	עירות מתוכננות
49%	30%	15%	6%	מועצות אזוריות
19%	49%	31%	1%	כפרים בלתי מוכרים

רקע: שוליות האוכלוסייה הבדואית בנגב

שוליותן המרובה של נשים בדואיות בנגב אינה מסתכמת רק בהיבטים סוציו-אקונומיים, לאומיים, מגדריים ואתניים. לאלו מצטרף ההיבט המרחבי-מקומי, המקבל ביטוי בהבדלים במצבן הסוציו-אקונומי של נשים המתגוררות בעירות המוכרות, נשים המתגוררות במועצות האזוריות נוה מדבר ואל קסום (כפרים מוכרים) ונשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים. סראב אבו רביעה-קוידר מציעה הסבר לשוליותן של נשים בדואיות בנגב באמצעות ניתוח רב-צירי.⁴ על כן שיערנו כי הפגיעה התעסוקתית במצבן של נשים בדואיות ללא השכלה אקדמית גבוהה יותר בהשוואה לאקדמאיות, והפגיעה בקרב תושבות הכפרים הבלתי מוכרים יותר גבוהה מאשר ביישובים המוכרים.

בנוסף, שיערנו כי רמת המוגנת ותחושת הביטחון הפיזי יהיו נמוכים יותר בקרב הנשים מהכפרים הבלתי מוכרים בהשוואה לאלו המוכרים בשל היעדר תשתיות בסיסיות של תחבורה, חינוך, בריאות ותעסוקה בעת שגרה. בעת מלחמה למחסור בתשתיות מצטרף היעדר התראות צבע אדום בזמן ירי טילים והיעדר מרחבים מוגנים. היעדר ההתראות במהלך ירי טילים בכפרים הבלתי מוכרים, נובע מכך שהם מוגדרים לרוב כשטחים פתוחים.⁵ כלל הגורמים הללו מחריפים את שוליותן המרובה של בדואיות בנגב בכלל ובקרב תושבות הכפרים הבלתי מוכרים בפרט.

האוכלוסייה הבדואית בנגב מאופיינת בשיעורי עוני גבוהים בהשוואה לקבוצות חברתיות אחרות בישראל. על פי הנתונים העדכניים לשנת 2022 של המוסד לביטוח לאומי, תחולת העוני (שיעור הקבוצה שהכנסתה נמוכה מקו העוני ביחס לכלל האוכלוסייה בישראל) בקרב תושבים בדואים ביישובים המוכרים בנגב עומד על כ-50%, ובקרב ילדים על כ-60%.⁶ ממדי העוני בקרב האוכלוסייה הבדואית בנגב מושפעים, בין היתר, משיעורי תעסוקה ואבטלה. בשנים 2020-2021 הפער בשיעורי התעסוקה בין גברים בדואים (58%) לגברים יהודים (82%) עמד על כ-24%.⁷ פערים אלו עמוקים יותר בקרב נשים בדואיות, כאשר הפער בשיעורי התעסוקה בין לבין נשים יהודיות עמד על כ-62% בשנת 2019.⁸ אמנם אי-שוויון בין האוכלוסייה הבדואית

³ בכל סוגי היישובים ישנם שיעורים נמוכים של משיבות בעלות תעודה או הכשרה מקצועית. מכיוון ששיעורים אלו נמוכים באופן משמעותי, קבוצה זו לא נותחה בהשוואה לקבוצות ההשכלה האחרות.

⁴ אבורביעה-קוידר, סראב. 2017. זהות מעמדית בהתהוות: פרופסיונליות פלסטיניות בנגב. ירושלים: מאגנס.

⁵ להרחבה בנושא המיגון ראו, נייר עמדה: היעדר מיגון נגד טילים ורקטות בכפרים הבלתי מוכרים בנגב. פורום דו קיום בנגב לשוויון אזרחי, נובמבר 2023; מידע ראשוני על היבטים במוכנות לירי טילים ביישובים הבדואים בנגב. מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דצמבר 2023

⁶ קסיר, ניצה, פינס, רינה ונתנאל פלאם. דוח ממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות – 2022. הביטוח הלאומי, מנהל המחקר והתכנון, דצמבר 2023

⁷ תירוש, אורן, כהן, דנה, ברליון, ברכה, לוי-כובשי, איילת וסמדר סומך. דפוס תעסוקה וחסמים לתעסוקה באוכלוסייה הבדואית בנגב. מאירס ג'וינט-ברוקדייל, אפריל 2023; דוח קו-אימפקט.

⁸ נתונים על תעסוקת נשים ערביות בדגש על בדואיות בנגב. מרכז המחקר והמידע של הכנסת, פברואר 2022

לבין שאר קבוצות האוכלוסייה דוחק אותה לשוליים החברתיים בישראל, אולם מצבן של נשים בדואיות חמור במיוחד גם בהשוואה לגברים בדואים.

המחקר הנוכחי בוחן את השלכות המלחמה בין ישראל וחמאס על חייהן של נשים בדואיות בנגב, ומתמקד בשוני ביישוב המגורים בין נשים, ובמצבן של תושבות הכפרים הבלתי מוכרים.

ממצאי הסקר המרכזיים:

ממצאי הסקר נותחו בשתי רמות. הראשונה מתייחסת להשוואה בין הנשים לבין הגברים שהשיבו לסקר. השנייה מתמקדת בהבדלים בקרב הנשים הבדואיות לפי סוג היישוב (עיירה מתוכננת, כפר במועצה אזורית או כפר בלתי מוכר) ורמת השכלה.

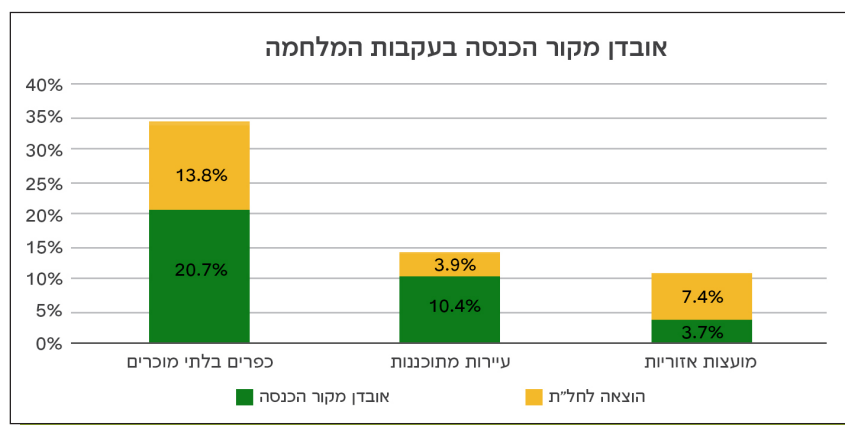
הממצאים מתייחסים לשלושה תחומים מרכזיים: התחום הראשון מתמקד בהשלכות הכלכליות והתעסוקתיות על חייהן של נשים בדואיות בנגב במהלך המלחמה. התחום השני מתמקד בנגישות למיגון ובתחושת המוגנות של הנשים בצל המלחמה. לבסוף, התחום השלישי עוסק בתחושת הביטחון המרחבי של הנשים ובסוגיות הנוגעות לגזענות בצל המלחמה.

השלכות כלכליות ותעסוקתיות

18% מהמשיבות שנמצאות במעגל התעסוקה דיווחו על פגיעה בהכנסתן או הוצאתן לחל"ת בצל המלחמה. שיעורים אלו גבוהים משמעותית בקרב הנשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים - 34.5% ובקרב נשים בעלות השכלה הנמוכה מ-12 שנות לימוד - 60%.

מתוך כלל הנשים שדיווחו שהן נמצאות או שהיו במעגל התעסוקה ערב המלחמה (133 שכירות ועצמאיות: 58% מהעירות המתוכננות, 22% מהכפרים הבלתי מוכרים ו-20% מהמועצות האזוריות), 18% השיבו כי חוו פגיעה במצבן הכלכלי במהלך המלחמה בשל אובדן מקור הכנסה או בשל הוצאה לחופשה ללא תשלום. כמשוער, פגיעה זו משמעותית יותר בקרב נשים מהכפרים הבלתי מוכרים בהשוואה ליתר סוגי היישובים. בעוד ש-34.5% מהנשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים דיווחו על אובדן מקור הכנסה או הוצאה לחל"ת, 14.3% מהנשים המתגוררות בעירות המתוכננות ו-11.1% מהנשים המתגוררות במועצות האזוריות השיבו באופן דומה. הסבר אפשרי לתופעה במסגרתה תושבות העירות המתוכננות נפגעו יותר מתושבות המועצות האזוריות מצוי בקרבתה של רהט, העיר הבדואית הגדולה ביותר בנגב, ליישובי עוטף עזה, וכן בשיעור הגבוה של המועסקות (השכירות והעצמאיות) בעירות המתוכננות, ובפרט ברהט ביחס ליתר האוכלוסייה ביישובים הבדואים.⁹

איור 1: אובדן מקור הכנסה בעקבות המלחמה בקרב נשים

⁹ השנתון הסטטיסטי של החברה הבדואית בנגב. (בהכנה). נגביה: מרכז המידע והמחקר של החברה הבדואית בנגב.

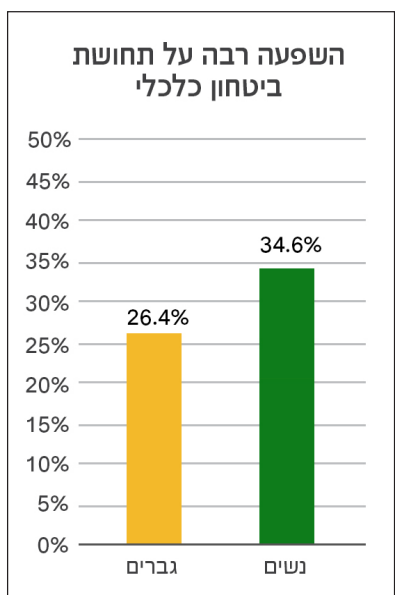
נשים עובדות שלמדו פחות מ-12 שנות לימוד חוו את הפגיעה המשמעותית ביותר במצבן הכלכלי (60%). לעומתן, ביתר קבוצות ההשכלה שיעורי הפגיעה במצבן הכלכלי של המשיבות נע בין 10% ל-20% בלבד. יש לזכור כי מרבית המשיבות בעלות השכלה הנמוכה מ-12 שנות לימוד מתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים, כך שאת הפגיעה הכלכלית והתעסוקתית המשמעותית ביותר חוו נשים אלו.

נשים (ללא תלות ביישוב מגורים) דיווחו על שיעור נמוך במקצת של פגיעה כלכלית ותעסוקתית בהשוואה לגברים, 26% לעומת 28.7% בהתאמה. במבט ממוקד יותר, גברים דיווחו על שיעורים גבוהים יותר של אובדן מקור הכנסה (20.37%) בהשוואה לנשים (16.94%). אולם, נשים דיווחו על שיעורים גבוהים יותר של הוצאה לחל"ת (7.5%) לעומת לגברים (5.5%). שיעורים אלו תואמים למגמה בכלל הארץ במסגרתה נשים הוצאו או יצאו לחל"ת בשיעורים גבוהים יותר מגברים לאור הקפאת מערכת החינוך במהלך חודשי אוקטובר-נובמבר.¹⁰

להקפאתה של מערכת החינוך שתי משמעויות: הראשונה היא שנשים רבות יצאו לחל"ת על מנת לטפל בילדיהן שנותרו ללא מסגרות חינוכיות. השנייה היא הוצאה של חלק מצוותי החינוך לחל"ת עד שמערכות החינוך ישובו לפעילות סדירה. במחקר שנערך על ידי אגף הכלכלן הראשי, נמצא כי כ-7% מהמועסקים בתחומי החינוך בכל הארץ נעדרו מעבודתם במהלך חודשי אוקטובר-נובמבר מסיבות כלכליות (בעיקרון, הוצאה לחל"ת).¹¹ נשים בדואיות בנגב מועסקות בשיעורים גבוהים בתחומי רווחה, חינוך ושירותי בריאות,¹² שחלקם (בעיקר, שירותי הבריאות) מוגדרים כתחומי עיסוק חיוניים בזמני משבר ומלחמה.¹³ ייתכן כי תחומי העיסוק הנפוצים בקרב נשים בדואיות בנגב אפשרו לחלקן לא לאבד את מקום עבודתן ולאחרות, לצאת לחל"ת עד אשר מקומות העבודה ישובו לפעילות סדירה (בייחוד בתחומי החינוך). תחומי העיסוק הנפוצים בקרב גברים בדואים בנגב יציבים פחות, למשל בנייה ותעשייה,¹⁴ ולכן אלו חשופים יותר לאובדן הכנסה ולפיטורים במהלך המלחמה.

פגיעה בביטחון הכלכלי בצל המלחמה

איור 2: השפעה רבה על תחושת ביטחון כלכלי

66.7% מכלל הנשים שהשתתפו בסקר דיווחו על פגיעה בתחושת הביטחון הכלכלי שלהן בצל המלחמה. השפעה זו עמוקה יותר בקרב נשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים - 71.43%.

מתוך כלל המשיבות, 66.7% ציינו כי תחושת הביטחון הכלכלי שלהן התערערה בעקבות המלחמה במידה בינונית עד רבה מאוד. בקרב נשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים, שיעור הפגיעה בתחושת הביטחון הכלכלי הוא הגבוה ביותר (71.43%) ביחס לנשים המתגוררות בעיירות המתוכננות (66.7%) ולנשים המתגוררות במועצות האזוריות (61.5%). יחד עם זאת, מעבר לחלוקה על פי סוגי היישוב, מהממצאים עולה תחושה של פגיעה קשה בביטחון הכלכלי של ככל הנשים שהשיבו לסקר.

נשים דיווחו בשיעורים גבוהים יותר על השפעה רבה של המלחמה

¹⁰ דופק שוק העבודה דצמבר 2023. שירות התעסוקה.

¹¹ בץ, כפיר ואסף גבע. השפעת מלחמת חרבות ברזל על שוק העבודה באוקטובר 2023. אגף הכלכלן הראשי, דצמבר 2023.

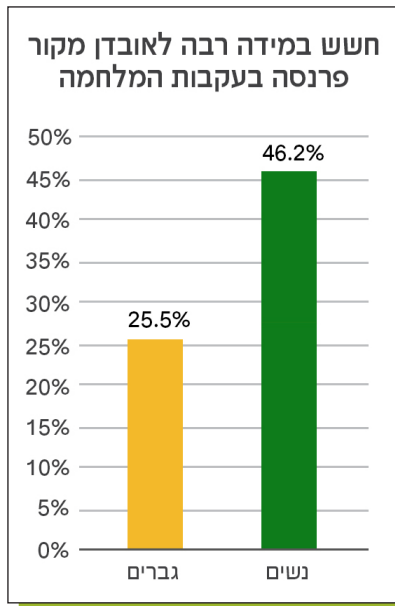
¹² חאג'י-יחיא, נסרין, סייף, איימן, קסיר, ניצה ופרג'ון, בן. תוכנית לקידום השתלבות של החברה הערבית בשוק העבודה. המכון הישראלי לדמוקרטיה, יולי 2021.

¹³ השנתון הסטטיסטי של החברה הבדואית בנגב. (בהכנה). נגביה: מרכז המידע והמחקר של החברה הבדואית בנגב.

¹⁴ חאג'י-יחיא, נסרין, סייף, איימן, קסיר, ניצה ופרג'ון, בן. תוכנית לקידום השתלבות של החברה הערבית בשוק העבודה. המכון הישראלי לדמוקרטיה, יולי 2021.

איור 3: חשש במידה רבה לאובדן מקור פרנסה בעקבות המלחמה

על תחושת הביטחון הכלכלי שלהן (34.6%) לעומת גברים (26.4%). שיעורים גבוהים אף יותר דווחו על ידי נשים על החשש שלהן לאבד את מקור פרנסתן בעקבות המלחמה (46.2%) לעומת לגברים (25.5%).

התערעורת הביטחון התזונתי והבריאותי

בין 61% ל-66% מהנשים דיווחו על פגיעה כלשהי בנגישות למזון ולמצרכים וביכולתן לממן טיפול רפואי ותרופות במהלך המלחמה. שיעורי הפגיעה המשמעותיים ביותר (69%) בהתייחס לנגישות לשירותים רפואיים וביכולת לממנם דווחו בקרב נשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים.

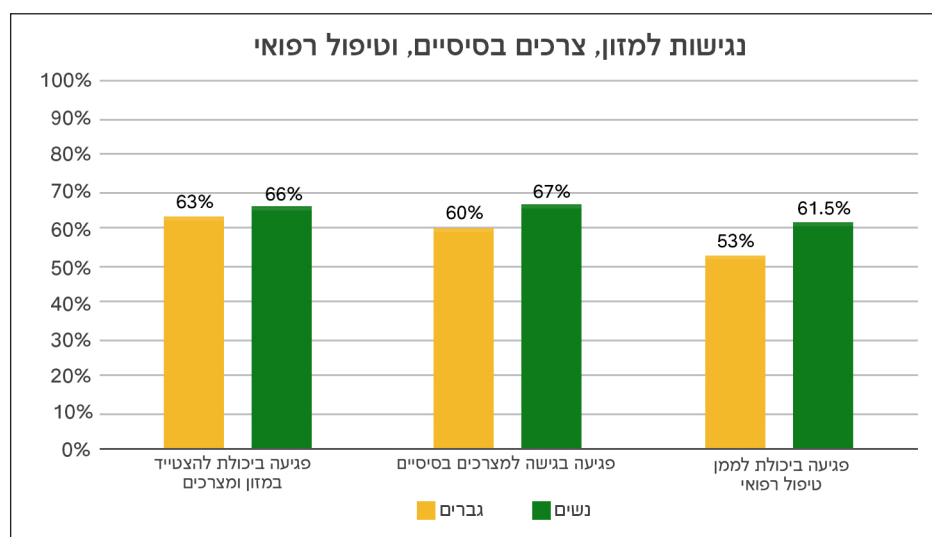
השפעותיה של המלחמה על מצבן הכלכלי של נשים בדואיות בנגב נבחנו גם באמצעות שאלות אודות הנגישות שלהן למזון ומצרכים וליכולתן לממן טיפול רפואי ותרופות.

נשים, בהשוואה לגברים, דיווחו על שיעורי פגיעה גבוהים יותר במרבית הממדים של ביטחון תזונתי ובריאותי. 66% מהנשים ציינו כי יכולתן להצטייד במזון ומצרכים נפגעה בעקבות המלחמה, לעומת 63% בקרב הגברים. 67% מהנשים דיווחו כי גישתן למצרכים בסיסיים נפגעה,

לעומת 60% בקרב הגברים. 61.5% מהן דיווחו כי יכולתן לממן טיפול רפואי ותרופות נפגעה, לעומת 53% בקרב הגברים.

שיעורי הפגיעה הגבוהים ביותר בגישה לשירותים בריאותיים וביכולת לממן טיפול רפואי ותרופות דווחו על ידי נשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים. 69% מהנשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים דיווחו על פגיעה בגישתן לטיפול רפואי במהלך המלחמה ושיעור זה של נשים מכפרים אלו דיווחו על פגיעה ביכולתן לממן טיפול רפואי ותרופות. שיעורים אלו עמדו על 54%-63% בהתאמה בקרב נשים המתגוררות במועצות האזוריות, ועל 57%-54% בהתאמה בקרב נשים המתגוררות בעיירות המתוכננות.

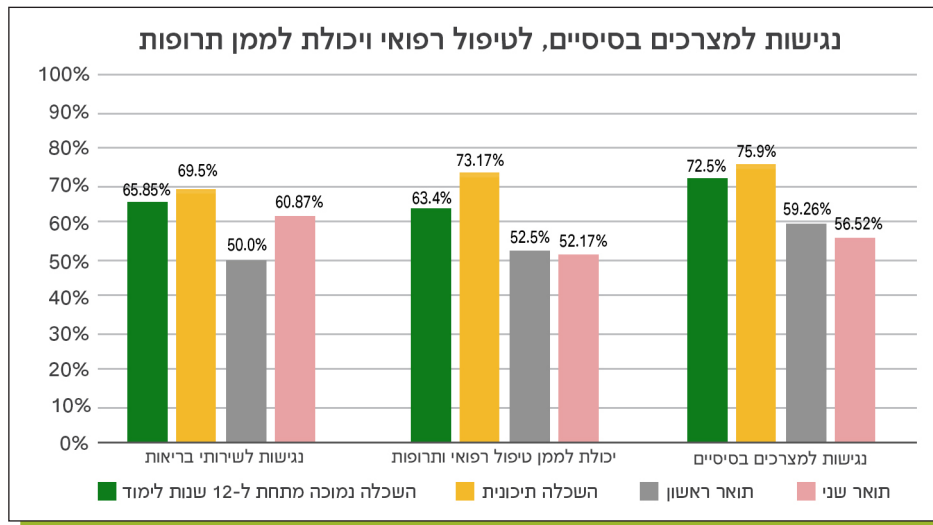
איור 4: נגישות לרכישת מזון, מצרכים בסיסיים וטיפול רפואי לפי מגדר

שיעורי הפגיעה המשמעותיים ביותר, בהתייחס לנגישות לשירות בריאות וליכולת לממנם, דווחו בקרב נשים בעלות השכלה תיכונית והשכלה הנמוכה מ-12 שנות לימוד. 69.5% מהנשים בעלות השכלה תיכונית דווחו על פגיעה בנגישותן לטיפול רפואי ו-65.85% מהנשים בעלות השכלה הנמוכה מ-12 שנות לימוד השיבו באופן דומה. 73.17% מהנשים בעלות השכלה תיכונית דיווחו על פגיעה ביכולתן לממן טיפול רפואי ותרופות ו-63.4% מהנשים בעלות השכלה הנמוכה מ-12 שנות לימוד השיבו באופן דומה. נשים אלו גם דיווחו על שיעורי הפגיעה הגבוהים ביותר בהתייחס לנגישותן למזון ומצרכים. 78% מהנשים בעלות השכלה תיכונית דיווחו על פגיעה ביכולתן להצטייד במזון ובמצרכים במהלך המלחמה ו-75.9% מנשים אלו דיווחו על פגיעה בנגישותן למצרכים בסיסיים.

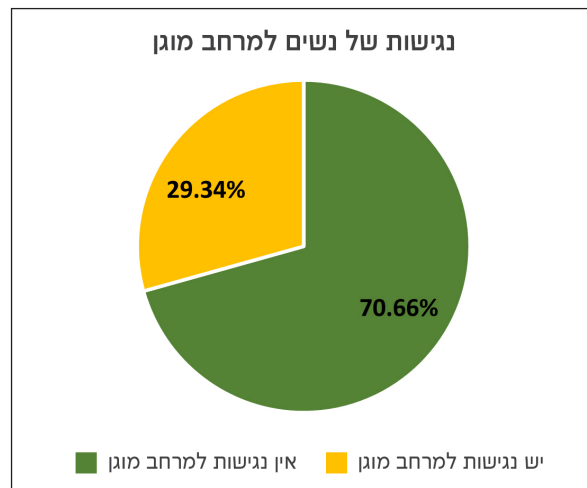
איור 5: נגישות למצרכים בסיסיים, לטיפול רפואי ויכולת לממן תרופות בקרב נשים בהשוואה בין רמות השכלה

מוגנות והתגוננות

70.66% מכלל המשיבות דיווחו כי אין להן נגישות למרחב מוגן, ו-23.5% דיווחו כי קיים מרחב מוגן במרחק שאינו עולה על 200 מטרים מביתן. בקרב נשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים, 92% מהמשיבות דיווחו כי אין להן נגישות למרחב מוגן ורק 1.12% מתוכן דיווחו כי קיים מרחב מוגן במרחק של עד 200 מטרים מביתן. ל-100% מהמשיבות שלמדו פחות מ-12 שנות לימוד אין נגישות למרחב מוגן במרחק של עד 200 מטרים מביתן.

איור 6: נגישות נשים למרחב מוגן

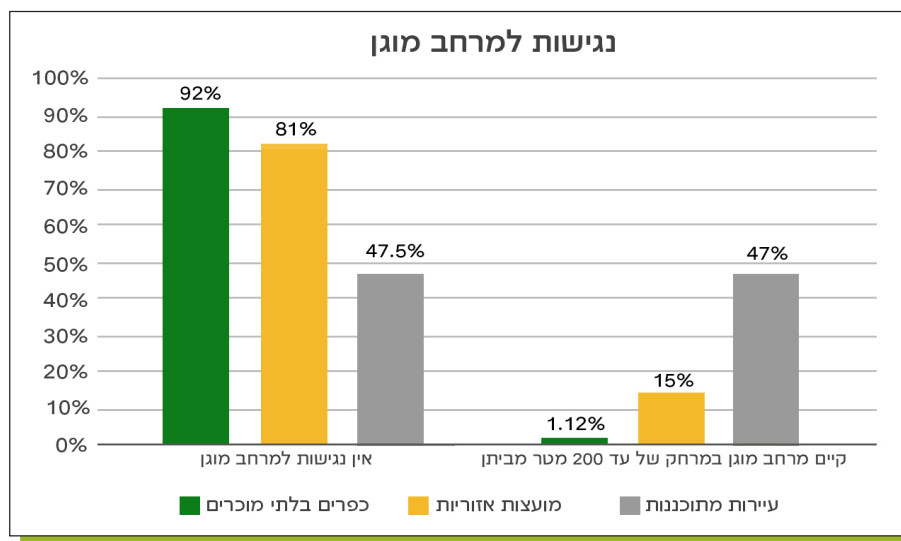

היבטי המוגנות וההתגוננות במהלך מלחמה נבחנו הן על בסיס היכולת להגיע למרחב מוגן והן על בסיס תחושת המוגנות של המשיבות.

בהשוואה בין גברים לנשים, ניכרים הבדלים מגדריים משמעותיים בנגישות למרחב מוגן. 61.11% מהגברים השיבו כי אין ביכולתם להגיע למרחב מוגן במהלך ירי טילים, בעוד ש-70.66% מהנשים דיווחו כי הן לא יכולות להגיע למרחב מוגן. רק 23.5% מהנשים דיווחו כי קיים מרחב מוגן במרחק שאינו עולה על 200 מטרים מביתן, בעוד ש-32.71% מהגברים השיבו באופן דומה.

המחסור במרחבים המוגנים חמור במיוחד בקרב נשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים. 92% מהמשיבות המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים השיבו כי אין להן נגישות למרחב מוגן, בעוד שכ-81% מהנשים המתגוררות במועצות האזוריות ו-47.5% מהנשים המתגוררות בעיירות המתוכננות השיבו באופן דומה. רק 1.12% מהנשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים דיווחו כי קיים מרחב מוגן במרחק של עד 200 מטרים מביתן, בעוד שכ-15% מהנשים המתגוררות במועצות האזוריות וכ-47% מהנשים המתגוררות בעיירות המתוכננות השיבו באופן דומה. היעדר הנגישות למרחב מוגן בולטת באופן ניכר גם בקרב משיבות שהשכלתן נמוכה מ-12 שנות לימוד בהשוואה ליתר רמות ההשכלה. 86.36% מהנשים בעלות השכלה הנמוכה מ-12 שנות לימוד דיווחו כי אין להן נגישות למרחב מוגן, אחריהן משיבות עם השכלה תיכונית (77.65%), משיבות בעלות תואר ראשון (59%) ותואר שני (50%). בהתאמה, ל-100% מהמשיבות בעלות השכלה הנמוכה מ-12 שנות לימוד אין נגישות למרחב מוגן במרחק של עד 200 מטרים מביתן, בעוד שמעל מחצית מהמשיבות בעלות תואר שני השיבו כי יש להן נגישות למרחב מוגן במרחק זה. ממצא התואם את שיעור בעלות התואר השני שדיווחו כי קיים בביתן ממ"ד.

איור 7: נגישות של נשים למרחב מוגן לפי סוג יישוב

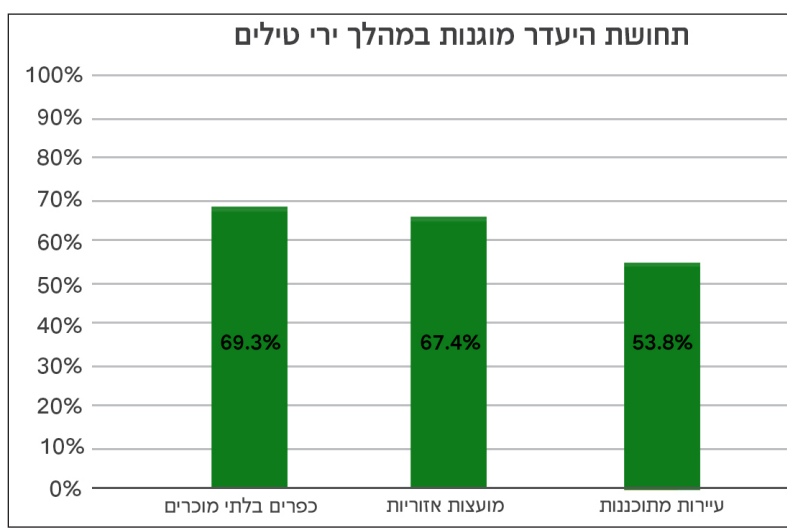

62% מהנשים השיבו כי אין מרגישות מוגנות בזמן ירי טילים. בין 87% ל-90% מהמשיבות דיווחו על חששות מפגיעה בביתן, בגופן או בבני משפחתן בעקבות ירי טילים. בקרב נשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים, שיעור היעדר תחושת המוגנות הם הגבוהים ביותר בהשוואה לשיעורים אלו בקרב נשים המתגוררות במועצות האזוריות ובעיירות המתוכננות.

בקרב המשיבות מהכפרים הבלתי מוכרים, שיעור תחושת היעדר המוגנות גבוה יותר בהשוואה למשיבות המתגוררות במועצות האזוריות ובעיירות המתוכננות. 69.32% מהמשיבות המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים דיווחו על תחושת היעדר מוגנות במהלך ירי טילים. נשים המתגוררות במועצות האזוריות דיווחו על שיעורים מעט יותר נמוכים (67.4%) ואחריהן, נשים המתגוררות בעיירות המתוכננות בשיעורים נמוכים

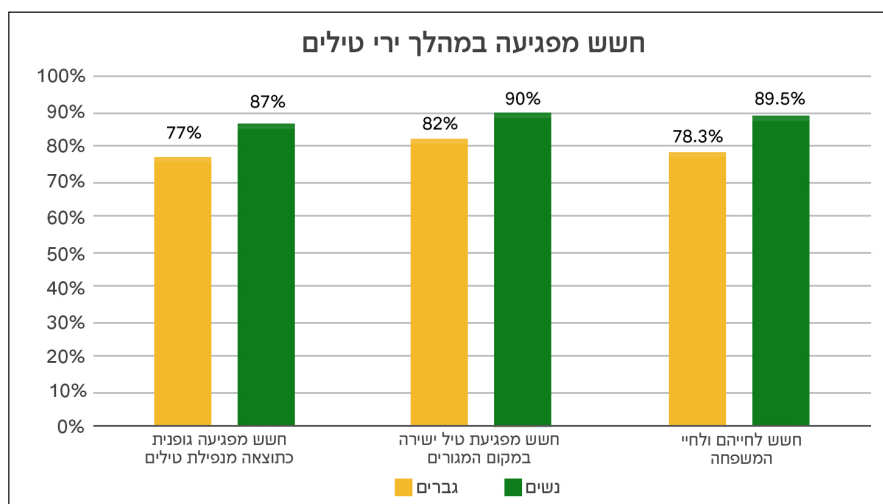
באופן משמעותי (53.85%). שיעורים אלו נותרו עקביים גם בהתייחס לחשש מפגיעה גופנית, לחשש מנפילה ישירה של טיל בביתן ולחשש מפגיעה בחייהן ובחיי בני משפחתן. 91% מהנשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים דיווחו על חשש מפגיעה גופנית בעקבות ירי טילים, לעומת 85.5% בקרב תושבות העיירות המתוכננות ו-82.6% בקרב תושבות המועצות האזוריות. 92% מהנשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים דיווחו על חשש מפגיעה של טיל במקום מגוריהן, אחריהן תושבות המועצות האזוריות בשיעור של 91% ולבסוף, 87.4% בקרב תושבות העיירות המתוכננות. 93% מהנשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים דיווחו על חשש מפגיעה בחייהן ובחיי בני משפחתן בשל ירי טילים, לעומת 87.5% בקרב תושבות העיירות המתוכננות ו-86.6% בקרב תושבות המועצות האזוריות. לצד ההבדלים בין סוגי היישוב, ניכר כי הפגיעה בתחושת המוגנות בקרב כלל המשיבות גבוהה באופן משמעותי.

איור 8: תחושת היעדר מוגנות של נשים במהלך ירי טילים לפי סוג ישוב

בהתייחס לתחושת המוגנות, ניתן לזהות הבחנה בין נשים לגברים, כאשר תחושת היעדר המוגנות במהלך ירי טילים עומדת על 58.5% בקרב גברים, בעוד שבקרב נשים היא עומדת על 62%. במסגרת ממצאי הסקר הכלליים (ללא הבחנה בין נשים וגברים), מצאנו כי הגישה למרחב מוגן בקרב המשיבים בעלי השכלה אקדמית גבוהה יותר וכתוצאה מכך, תחושת המוגנות שלהם גבוהה יותר. על מנת לבחון האם מגדר אכן מהווה משתנה מסביר ביחס לפערים בין גברים ונשים בתחושת המוגנות, בחנו את תחושת המוגנות גם בהשוואה בין גברים עם השכלה אקדמית ונשים עם השכלה אקדמית (תואר ראשון ותואר שני). בהשוואה בין קבוצות אלו, מצאנו הבדלים בשיעורים דומים לאלו העולים מההשוואה הכללית בין גברים ונשים.

איור 9: חשש מפגיעה במהלך ירי טילים לפי מגדר

הפערים המגדריים המשמעותיים ביותר באים לידי ביטוי כאשר פורטים את תחושת המוגנות הכללית לביטויים קונקרטיים. כך, כלל הנשים חוששות יותר מפגיעה גופנית כתוצאה מנפילת טילים (87%), מאשר כלל הגברים (77%) וכן, מפגיעת טיל ישירה במקום מגוריהן (90%), מאשר גברים (82%). הפער המגדרי המשמעותי ביותר מגולם בחשש מפגיעה בחיי המשיבים. ות ובחיי בני משפחתם. 89.5% מכלל הנשים הביעו חשש לחייהן ולחיי בני משפחתן בשל ירי הטילים, לעומת 78.3% מכלל הגברים שדיווחו על חשש דומה. מקורם של ההבדלים המגדריים בדאגה לבני ובנות משפחה מצוי בחלוקת העבודה המגדרית במסגרתה נשים, ביניהן נשים בדואיות, ממלאות את התפקידים הטיפוליים (Care givers) ביחידה המשפחתית וכתוצאה מכך, סביר לשער כי הן חוששות לגורל בני משפחותיהן יותר מאשר גברים.

ביטחון מרחבי וחשש מגזענות

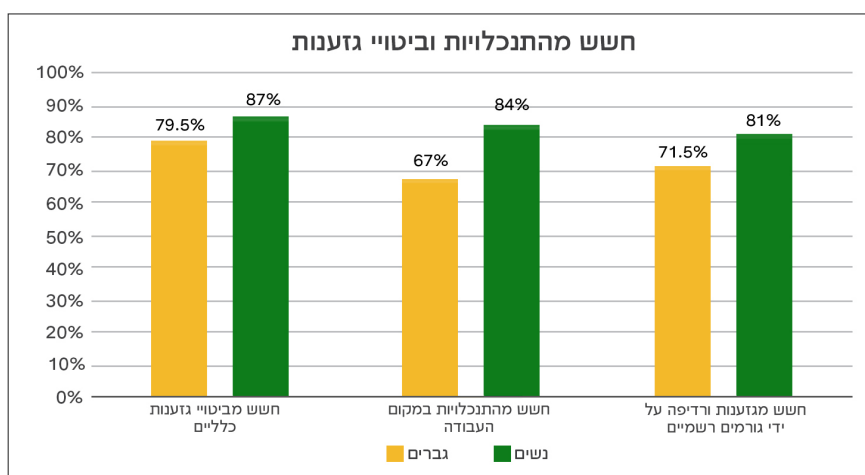
44% מכלל המשיבות ו-42.5% מתושבות הכפרים הבלתי מוכרים דיווחו על חשש להגיע לערים כדוגמת באר שבע במהלך המלחמה. 84% מכלל הנשים ו-81.5% מתושבות הכפרים הבלתי מוכרים הביעו חששות מהתנכלות במקומות העבודה. 81% מכלל הנשים ו-80.5% מתושבות הכפרים הבלתי מוכרים הביעו חששות מגזענות ורדיפה על ידי גורמים רשמיים.

בפילוח מגדרי, ממצאי הסקר מעניינים שכן, מתוך כלל המשיבות לסקר 38% דיווחו על היעדר ביטחון במרחב הציבורי המקומי (היכולת לנוע במרחב מקום המגורים) ו-40.5% על חשש ליציאה מאזור המגורים לעומת 47.17% ו-43.8% בהתאמה בקרב הגברים. מגמה זו משתנה בהתייחס לתחושת הביטחון בהגעה לערים כמו באר שבע, כאשר נשים מדווחות על שיעורי היעדר ביטחון גבוהים יותר (44%) מאשר גברים (42.5%). בקרב נשים מהכפרים הבלתי מוכרים, 42.5% דיווחו כי הן כלל לא מרגישות בטוחות להגיע לערים כדוגמת באר שבע. כלומר, כאשר נשים נשאלו האם הן מרגישות בטוחות לנוע בקרבת מקום מגוריהן, הן הביעו חששות בשיעורים נמוכים מגברים, אולם כאשר אלו נשאלו על הגעה לערים מעורבות או יהודיות, המגמה התהפכה, כאשר יותר נשים דיווחו על חשש משמעותי בהגעה למרחב מחוץ לקהילה המקומית. אחד ההסברים האפשריים למקור החשש של הנשים הבדואיות להגיע לערים שמאופיינות בשיעורים גבוהים של תושבים ותיקים, מצוי בחששותיהן מהתנכלות וגילויי גזענות. שיעור הנשים שדיווחו על חשש מביטויי גזענות בכל הממדים היו גבוהים ביחס לגברים. בקרב נשים, 86.5% דיווחו על חששות מביטויי גזענות כלליים, לעומת ל-79.5% בקרב הגברים. שיעור דומה מחשש לביטויי גזענות דווח בקרב נשים מהכפרים הבלתי מוכרים. 84% מהנשים הביעו חששות מהתנכלות במקומות העבודה, לעומת 67% מהגברים. בהקשר זה, 81.5% מנשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים הביעו חשש מהתנכלות במקומות עבודה. לבסוף, 81% מהנשים הביעו חששות מגזענות ורדיפה על ידי גורמים רשמיים, לעומת שיעור הגברים שעמד על 71.5%. 80.5% מהנשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים הביעו חששות מרדיפה על ידי גורמים רשמיים.

למרות שגברים בדואים נתונים תחת מערכי שיטור ופרופיילינג משמעותיים במרחב הציבורי,¹⁵ נשים בדואיות חשופות ופגיעות במיוחד לפרופיילינג במרחבים ציבוריים מחוץ לקהילות הבדואיות לאור נראותן כמוסלמיות דתיות המסומנות באמצעות לבוש מסורתי. אם כן, השיעורים הגבוהים של חשש מביטויי גזענות ומהתנכלות בקרב המשיבות לסקר מצביע על האופן שבו שוליותן המרובה מעמיקה בצל המלחמה, ובפרט בהצטלבות בין סקסיזם וגזענות במרחבים החוץ קהילתיים של הנשים.

¹⁵ אכיפת המחסום השקוף: אלימות משטרה בהפגנות ינואר 2022 נגד יוזמות היעור של קק"ל. פורם דו קיום בנגב לשוויון אזרחי, המועצה לכפרים הבלתי מוכרים, מרכז אלחוקוק ועמותת סדרה, יולי 2022

איור 10: חשש מהתנכלויות וביטויי גזענות לפי מגדר

העמקת שוליות מרובה במהלך מלחמה

בעתות משבר לאומיים מידת הפגיעה בקבוצה עולה ככל שהקבוצה שולית יותר בממדים של כוח, מעמד סוציו-אקונומי, מגדרי, פוליטי ולאומי.¹⁶ על כן, ההשערה שלנו הייתה שנשים בדואיות בכפרים הבלתי מוכרים ונשים בעלות השכלה הנמוכה מ-12 שנות לימוד ידווחו על פגיעה רבה יותר בעקבות המלחמה ביחס לשאר הנשים הבדואיות.

ממצאי הסקר אששו השערה זו. שיעורי אובדן ההכנסה, כמו גם שיעורי הפגיעה בתחושת הביטחון הכלכלי וביכולת לממן טיפול רפואי ותרופות היו גבוהים יותר בקרב נשים מהכפרים הבלתי מוכרים. השיעורים הנמוכים של נגישות למרחב מוגן (פחות מ-46% בקרב כלל הנשים הבדואיות ופחות מ-8% בקרב נשות הכפרים הבלתי מוכרים), מהווים הסבר לרמות הביטחון הפיזי הנמוכות שדווחו על ידן ורמות החשש הגבוהות מפגיעה בביתן, בגופן או במשפחותיהן.

היעדר תשתיות (למשל, תחבורה ומסגרות טיפול לילדים) הוא אחד הגורמים המבניים לשיעורי תעסוקה נמוכים בקרב נשים בדואיות בעתות שגרה.¹⁷ ממצאי הסקר מצביעים על מגמה של החרפת המצוקה ביכולת הניידות בקרב הנשים, המשליכה על נגישות להזדמנויות תעסוקתיות. השיעורים הגבוהים שדווחו על החשש לנוע מחוץ למרחב המגורים (כ-40%) מצביעים על תחושת הסכנה בקרב מי שמבקשות להתנייד בעתות חירום, הן בשל המחסור החמור במרחבים מוגנים והן בשל היעדר התשתיות בסיסיות ובעיקרן, תחבורה ציבורית ודרכים סלולות לכפרים הבלתי מוכרים. להיבטים אלו מתווספים השיעורים הגבוהים של נשים בדואיות, ובפרט של תושבות הכפרים הבלתי מוכרים, החוששות מהתנכלות במקומות עבודה בשל היותן נשים ערביות. כלומר, למחסור המתמשך של תשתיות בכפרים הבלתי מוכרים, מתווספים כעת חששות ביטחוניים וחברתיים, הן בשל ריבוי ירי טילים ללא יכולת התמגנות והן לאור התגברות המתיחות בין יהודים לערבים בחברה הישראלית בצל המלחמה. כל אלו מעמיקים את שוליותן המרובה של נשים בדואיות מהכפרים הבלתי מוכרים הנתונות תחת אי-שוויון לאומי, אתני, מגדרי ומרחבי מתמשך. העמקה זו תגביל עוד יותר את חופש תנועתן שבימי שגרה מצומצם לאור תשתיות תחבורה רעועות ודלות ובכך, תקטין עוד יותר את נגישותן למקורות תעסוקה ותדחק אותן ביתר שאת מחוץ למעגל התעסוקה, דבר שיתרום להחרפת שיעורי העוני בקרב נשים אלו.

¹⁶ Andrabi, Shazana. 2019. "New Wars, New Victimhood, and New Ways of Overcoming It." *Stability: International Journal of Security & Development*, 8(1):3, pp. 1-12

¹⁷ תירוש, אורן, כהן, דנה, ברלין, ברכה, לוי-כובשי, איילת וסמדר סומך. דפוסי תעסוקה וחסמים לתעסוקה באוכלוסייה הבדואית בנגב. מאירס ג'וינט-ברוקדייל, אפריל 2023.